

Međunarodne ekonomske organizacije

Izvorni znanstveni rad

UDK 339.92:061.1(EFTA:EEZ)

Trideset godina Evropskog udruženja za slobodnu trgovinu

VLATKO MILETA

*Fakultet političkih nauka u Zagrebu**Sažetak*

Autor analizira Evropsko udruženje za slobodnu trgovinu, jednu od evropskih ekonomskih integracija. Autor opisuje nastanak, ciljeve, organizacijsku strukturu, interese članica i dosadašnji razvoj i aktivnosti Udruženja. Malim evropskim državama članstvo u Udruženju donijelo je značajne koristi i odlučno je utjecalo na njihov ekonomski razvoj. Autor analizira odnose Udruženja s Jugoslavijom i u tom svjetlu jugoslavensku politiku međunarodne ekonomske suradnje.

Ekonomske integracije nacionalnih privreda bitno je obilježje poslijeratne zapadnoevropske povijesti. U obrađivanju tog razdoblja, ne može se izbjeći činjenica da su u datom trenutku gotovo sve evropske države ušle u različite oblike međusobnog partnerstva.

Dok se na Istoku to partnerstvo zbivalo unutar Savjeta za uzajamnu ekonomsku pomoć, na Zapadu ono se ostvarivalo kroz Evropsku zajednicu ili kroz Evropsko udruženje za slobodnu trgovinu. Svaka od tih integracija razvijala je zasebnu filozofiju privredne suradnje i kroz tri zasebna modela ostvarivala je različite uspjehe i specifične odnose.¹

Tako je Evropsko udruženje za slobodnu trgovinu okupilo mahom male i neutralne evropske države ili pak one koje se nisu htjele »utopiti« u koncepcije što su smjerale gubljenju elemenata državnog identiteta. Upravo zato što je okupilo male evropske države, Evropsko udruženje nerijetko se gubi iz promatranja u različitim analizama i bezrazložno se daje prednost Evropskoj zajednici i Savjetu za uzajamnu ekonomsku pomoć.

Tridesetogodišnji uspješan privredni razvoj članica Evropskog udruženja za slobodnu trgovinu dovoljan su razlog za posebnu analizu ove ekonomske integracije, i stoga što se ona javlja i kao subjekt u kreiranju novog modela evropske

¹ O različitim koncepcijama sjedinjavanja evropskih država kroz povijest i nakon rata vidi šire u našem radu »Sjedinjene države Evrope — mit ili stvarnost«, u časopisu *Banka*, br. 2, 1990, str. 28—32.

ekonomske i političke suradnje — Evropskog ekonomskog prostora (EES — European Economic Space).

I

Pod utjecajem različitih okolnosti misao o objedinjavanju privreda zapadnoevropskih država vrlo je brzo nakon rata postala dominirajuća tema i o njoj je, kako je vrijeme prolazilo, bilo sve manje sporova. Nesporazumi su nastali u pitanjima na kojim osnovama zasnovati povezivanje, pa su iz odgovora proizašle dvije temeljne koncepcije.

Na jednoj je strani bila koncepcija o objedinjavanju evropskih država na vrlo fleksibilnim osnovama, u kojem bi se uspostavio liberalni sistem za kretanje roba industrijskog porijekla, formirala neka izvršna tijela s ograničenim ovlaštenjima, i u kojem bi zemlje-članice zadržale potpunu samostalnost djelovanja prema trećim zemljama. Na drugoj strani ideje evropeista išle su u pravcu daleko cjelovitijeg objedinjavanja evropskog prostora i njihov je krajnji cilj bio formiranje novog društveno-političkog područja, u kojem bi organi takve zajednice imali nadnacionalna ovlaštenja, a prema trećim bi se zemljama uspostavila zajednička politika.

Dvije različite koncepcije rezultirale su s dva tipa povezivanja. Prvi susrećemo u koncipiranju Evropske ekonomske zajednice, dok je drugi temelj na kojem je uspostavljena suradnja unutar Evropskog udruženja za slobodnu trgovinu.

I drugi su činitelji utjecali na formiranje Udruženja. Neuspjeh pregovora u okvirima Organizacije za evropsku ekonomsku suradnju (OEEC, ova je organizacija početkom šezdesetih godina transformirana u OECD) bio je dodatni poticaj integraciji, a uz to je vezano i izostajanje Velike Britanije u članstvu paralelnog procesa, preko kojeg su ulazile u poseban odnos dubljeg povezivanja čiji su nosioci bili Francuska, Italija i SR Njemačka.

Za neke članice Evropskog udruženja ti dodatni činitelji utjecali su na opredjeljivanje kojem procesu pristupiti. Status neutralnosti bio je tada neprmoštiva prepreka za neke od njih i zbog toga su statusa bile prisiljene (Austrija, na primjer) odustati od namjera da se pridruže Evropskoj ekonomskoj zajednici i »morale« su se usmjeriti prema Evropskom udruženju.

Formalnu inicijativu za osnivanje Evropskog udruženja dala je Velika Britanija, i to u trenutku kada je postalo sasvim izvjesno da od njenog koncepta »slobodnog evropskog tržišta« neće biti ništa. Ona je uspjela oko sebe okupiti evropske kapitalističke države koje nisu bile zahvaćene Evropskom ekonomskom zajednicom.

Ta je inicijativa realizirana potpisom takozvane Štokholmske konvencije (iz mjeseca studenog 1959. godine), od strane Austrije, Danske, Norveške, Portugala, Švedske, Švicarske i Velike Britanije, u siječnju 1960. godine. Konvencija je postala pravomoćna u svibnju iste godine. Udruženju je tijekom 1961. godine pristupila Finska, u svojstvu pridružnog člana, ali u biti s istim pravima kao redovni član (od 1985. Finska je u punopravnom članstvu), a 1970. Island. S

Udruženjem je tijesno povezan Liechtenstein preko Švicarske i Grenland preko Danske.

Početkom 1973. Udruženje su napustile Velika Britanija i Danska, a Norveška je odustala od takve namjere. Kako je Grenland ostvario samostalnost, postavio je pitanje ostanka u Evropskoj zajednici, pa je pitanje njegova vraćanja u Udruženje otvoreno.

Ciljevi Evropskog udruženja za slobodnu trgovinu jesu:

a) unapređenje i stalno jačanje privredne aktivnosti, pune zaposlenosti, povećane produktivnosti i racionalnog korištenja izvora, financijske stabilnosti i stalnog poboljšavanja životnog standarda na području Udruženja i svakoj državi-članici;

b) osiguranje lokalne konkurencije u trgovini među državama-članicama;

c) izbjegavanje značajnih razlika među zemljama-članicama u uvjetima snabdjevanja sirovinama proizvedenim na području Udruženja;

d) davanje doprinosa harmoničnom razvoju i usponu svjetske trgovine i postupnom smanjenju prepreka u svjetskoj trgovini.

U osnovi, bez dugoročne koncepcije za krajnju fuziju nacionalnih privreda svojih članica, potpisnici Konvencije su se dogovorili o dvije bitne stvari. S jedne strane, suglasili su se da će u međusobnoj trgovini ukinuti carine i druga ograničenja istovjetnog djelovanja, i to tempom kojim otprilike to čine članice EEZ, i s druge strane, zaključile su da će u odnosima prema trećim zemljama i nadalje sačuvati individualnost svojih ekonomskih politika i da će ih mijenjati u skladu s interesom privrede.

Prema tome, kao temeljni cilj zajedništva Evropsko udruženje postavilo je međusobnu trgovinu na principima liberalizma u sferi roba industrijskog porijekla i unapređenje poljoprivrednih proizvoda. Carine i druga ograničenja stoga su u prvoj fazi bitna preokupacija Udruženja, a kasnije je suradnja proširena i na druga područja.

Kad je riječ o carinama, treba reći da je Udruženje tu zadaću izuzetno brzo ostvarilo, čak i prije nego je istovjetni proces obavljen u okvirima Evropske ekonomske zajednice. Početno je bilo predviđeno da se carine postupno ukinu do kraja 1970, ali revidiranim je programom to učinjeno već krajem 1966. godine.

Udruženje je utemeljeno na vrlo fleksibilnim osnovama. Stječe se dojam da ga od samog početka stvaraoci nisu smatrali trajnom tvorevinom. Pri osnivanju, i kasnije, tretirano je kao privredna zajednica koja svojim aktivnostima treba pridonijeti uspostavljanju ekonomskog jedinstva zapadnoevropskog prostora, a pod datim okolnostima i sporazumnim uvjetima cijele Evrope.

Takvo stajalište bitno je utjecalo na organizacijsku strukturu Udruženja i na ovlaštenja njegovih organa. Udruženje nema nikakvih supranacionalnih tijela. Vrhovni organ Udruženja je Vijeće. Sačinjavaju ga delegacije koje predvode ministri, premijeri ili stalni predstavnici — šefovi delegacija. Predsjedništvo Udruženja naizmjenično po šest mjeseci drži svaka članica. U bitnim stvarima

odluke se donose jednoglasno, dok je u sporednim dovoljna većina glasova. Bez obzira na ekonomsku snagu, svaka država raspolaže jednim glasom.

Vijeću ministara u pretresanju pojedinih pitanja pomažu komiteti i to: Komitet za carine, Komitet trgovinskih eksperata, Budžetski komitet (osnovani 1960), Komitet za ekonomski razvoj (1963), Komitet za poljoprivredu (1963), Ekonomski komitet (1964). Pored njih postoji i Konzultativni komitet (1961), koji se sastaje najmanje dva puta godišnje. U njegovoj je nadležnosti analiza odnosa iz prethodnih etapa razvoja integracije i pripremanje izvještaja za Vijeće. Administrativne poslove obavlja stalni Sekretarijat (sa generalnim sekretarom) i njegovo je sjedište u Genevi.

U pređenom razdoblju međusobni odnosi članica Udruženja, uz tri izuzetka, razvijali su se dosta mirno i bez velikih potresa. Tome je znatno pridonijela samostalnost ekonomske politike i carinska autonomija koju je svaka članica zadržala u odnosu na treće zemlje. Snižavanjem carina u nekoliko etapa uspostavljena je zona slobodne trgovine sukladno GATT-ovim odrednicama. Prema tom međunarodnom sporazumu za zonu slobodne trgovine karakteristično je da se carine i druga ograničenja istovjetnog djelovanja ukidaju samo za robu porijeklom iz zemalja koje takvu zonu osnivaju. Prema trećim zemljama pravo je svake članice da carine uvodi i mijenja prema vlastitim potrebama. U tome se zona slobodne trgovine bitno razlikuje od principa na kojima se temelji carinska unija. Prema odredbama spomenutog međunarodnog trgovinskog sporazuma, za carinsku je uniju karakteristično da se carine i druga ograničenja ukidaju za čitav trgovinski promet, dakle, i za robu iz zemalja koje sačinjavaju uniju, i robu trećih zemalja koje preko zemalja-članica dolaze na zajedničko tržište. Otuda potreba za uspostavljanjem zajedničke carinske politike i carinske tarife za uvoz roba iz trećih zemalja.

Iako su krajem 1966. članice Udruženja u međusobnoj razmjeni ukinule carine i druga ograničenja, slabije razvijenim državama-članicama omogućena je dodatna faza prilagodavanja. Tako je ovaj proces u Finskoj završen 1967. godine i Norveškoj 1970. Za Portugal je rok bio još kasniji i protegnut je do 1979, a novom članu Udruženja — Islandu — pružena je mogućnost da svoje robe izvozi na tržište Udruženja uz uvjet snižavanja uvoznih carina za 30 posto. Tek 1980. godine Island je u cijelosti ukinuo carinsku zaštitu za robe koje uvozi s područja EFTA.

Relativno miran razvoj odnosa u okvirima Udruženja prvi je put poremećen tijekom 1963. godine, a povezan je s jednostranim nastojanjem Velike Britanije da se priključi Evropskoj ekonomskoj zajednici. Kako u tome zbog protivljenja Francuske nije uspjela, ovaj je problem brzo prevladan. Mnogo jači udarac doživjela je EFTA naredne godine kada je Velika Britanija, zbog platno-bilančnih problema, jednostranim aktom uvela dodatno carinsko opterećenje od 15 posto na uvoz svih roba, bez obzira na zemlju porijekla. Ta je odluka izazvala znatnu pomutnju među članicama i odnosi su smireni tek onda kada je preuzela obvezu da će, u što je mogućem kraćem roku, ukinuti tu mjeru i provesti daljnje snižavanje carina, kako je to u okvirima Udruženja prethodno bilo dogovoreno.

Najteži udarac doživjelo je Udruženje pristupanjem Velike Britanije i Danske Evropskoj ekonomskoj zajednici. Prelaskom u drugu evropsku integraciju prema bivšim partnerima morale su primijeniti zajedničku politiku i razne zajedničke mjere što ih Evropska zajednica primjenjuje prema takozvanim trećim zemljama.

Zbog toga je izgledalo da će se Udruženje raspasti. Međutim, preostale su se članice Udruženja dogovorile da nastave suradnju na postignutim osnovama (Beč, 1972) i sada se pokazuje da je ta odluka bila itekako dobro odmjerena. Sukladno toj odluci uspjele su članice Udruženja pokrenuti pregovore s Evropskom zajednicom, i to je rezultiralo posebnim ugovorom.

S obzirom na prirodu međusobno zasnovanih odnosa Udruženje nije imalo pretenzija da članicama nameće obaveze koje bi dovodile u pitanje njihovu suverenost u bilo kojem aspektu. Udruženje stoga nije nikad nametalo svojim članicama pitanje izgradnje zajedničke politike prema trećim zemljama. To je bilo prepušteno interesima svake članice ponaosob, ali u toku razvoja same su članice izgrađivale zajednička stajališta u nizu zajedničkih pitanja. Naročiti uspjesi postignuti su u standardizaciji i nizu konvencija kojima je standardizirana roba što dolazi na zajedničko tržište.

Sličan je proces prisutan i u izgradnji zajedničke politike djelovanja u međunarodnom prostoru i prema pojedinim državama na starom kontinentu. Zato je točna tvrdnja da Udruženje u praksi primjenjuje zajedničke ugovorne odnose s pojedinim državama ili određenim ekonomskim integracijama. Takav je slučaj s Evropskom zajednicom, s kojom dulje vrijeme Udruženje održava intenzivne kontakte. Ti pregovori započeli su još 1971. godine, oko ugovora o međusobnoj suradnji, a nakon pristupanja V. Britanije i Danske došlo je do konkretizacije, i to na taj način što je svaka članica Evropskog udruženja zaključila poseban ugovor s Evropskom zajednicom o slobodnoj trgovini roba industrijskog porijekla.

Ti su ugovori stupili na snagu 1. siječnja 1973. godine, i zbog godišnje dvadesetpostotne dinamike snižavanja carina od 1977. godine uspostavljen je režim slobodne trgovine za većinu industrijskih proizvoda između šesnaest evropskih država. Tu je, dakle, na neki način početak onoga što se danas naziva evropski privredni prostor.

Svi se ti ugovori temelje na Briselskom sporazumu od 22. siječnja 1972. i u pravilu su istovjetni, barem u osnovnim naznakama, a iznimke su rijetke. Tako je, na primjer, u slučaju Švicarske carina smanjena u početku na osamdeset posto osnovne vrijednosti, a kasnije je u toku slijedeće četiri godine smanjivana dinamikom od dvadeset posto. U Austriji je početno smanjivanje bilo na šezdeset posto i u naredne tri godine po dvadeset posto. Određenih manjih razlika ima u odnosima s drugim članicama, ali je krajnji rezultat da su do početka 1978. godine u odnosima između članica Udruženja i Evropske zajednice uspostavljeni trgovinski odnosi bez bitnijih zapreka.

Kako to izgleda, može se, na primjer vidjeti iz ugovora kojeg je zaključila švicarska konfederacija s Evropskom zajednicom (Evropskom ekonomskom za-

jednicom i Evropskom zajednicom za ugljen i čelik). Ugovor se sastoji iz preambule u trideset i šest članova. U preambuli su iskazani opći i posebni ciljevi što se ugovorom žele postići. Tako se među općim ciljevima navode razvoj međunarodne trgovine i harmonizacija odnosa na putu »izgradnje Evrope«, dok je među posebnim ciljevima naglasak na razvoju međusobne trgovine na recipročnim osnovama, radi privredne harmonizacije, zapošljavanja, te proizvodne i financijske stabilnosti. Prihvaćene obaveze odnose se na sve vrste carina (ekonomske i fiskalne) i na druge terete koji su po svojem djelovanju istovjetni carinama. Ugovoreno je pravilo da se ti nameti snižavaju određenom dinamikom te su morali biti ukinuti do kraja 1977. godine. U odnosima među ugovornim stranama zabranjene su izvozne carine, a ako postoje, zemlje potpisnice ugovora bile su ih dužne ukinuti do kraja 1974. godine. U međusobnim odnosima zabranjene su kvote i, ako ih je bilo, morale su se ukinuti do 1. siječnja 1975. godine. Petrolejski proizvodi imaju poseban tretman u ugovoru, dok su poljoprivredni proizvodi isključeni iz njega (član 15), ali je za poljoprivredne proizvode preuzeta obaveza međusobne sinhronizacije u stupnju što ih dopušta agrarna politika Evropske zajednice i nacionalna politika švicarske konfederacije.

Ugovor predviđa potpunu liberalizaciju u plaćanjima — tu se restrikcije ne smiju ponavljati — po uobičajenoj proceduri i na način kako je to za pojedine vrste poslova uobičajeno.

Brigu o realizaciji ugovora provodi Zajednički komitet. On je utemeljen na paritetnoj osnovi i predlaže rješavanje problema do kojih može doći u međusobnim odnosima. Ugovor se odnosi na cijeli teritorij Evropske zajednice i na teritorij švicarske konfederacije, a napisan je na danskom, njemačkom, engleskom, francuskom, nizozemskom i talijanskom jeziku.²

Slične ugovore Evropsko udruženje je sklapalo s nekim evropskim državama koje nisu bile članice nijedne od postojećih integracija. Takvu je suradnju, na primjer, imala Španjolska s Evropskim udruženjem. Sadržajno ugovor se odnosi na smanjivanje trgovinskih zapreka u međusobnim odnosima, pa je već u prvoj etapi carinska zaštita od strane država EFTA bila smanjena na 60 posto osnovne vrijednosti, odnosno od strane Španjolske u rasponu od 25 do 60 posto, a u kasnijim etapama međusobna trgovina dalje je liberalizirana. Naravno, kada je Španjolska ušla u sastav Evropske zajednice, promijenila se i priroda suradnje s Udruženjem, pa je spomenuti ugovor između Evropske zajednice svake članice Udruženja proširen i na Španjolsku.

II

Razvijajući se tiho i bez velike dramatike, nekako u sjeni Evropske zajednice, u proteklih trideset godina Evropsko udruženje za slobodnu trgovinu postiglo

² C. Sommaruga, EFTA and EC as partners in free trade, *EFTA Bulletin*, br. 4, 1982, str. 5. i dalje. Usporedi također: »The Free Trade Agreements EC — Swiss Confederation«, u *The Europa Free Trade Association*, EFTA Secretariat, Geneva, 1980, str. 126. i dalje. J. Lugon, »EFTA — EC cooperation: from »yesterday« to »tomorrow«, *EFTA Bulletin*, br. 1, 1985.

je vrlo uspješne rezultate. Najbolje se to može vidjeti preko naših susjeda, Austrija je, na primjer, koja je smišljenom razvojnom politikom, uz korištenje svih mehanizama unutrašnjeg razvoja i međunarodnih odnosa postigla izuzetno velike rezultate.

Tome je, dakako, znatno pripomogla suradnja unutar EFTA, ali isto tako otvorenost privreda članica EFTA prema svjetskim privrednim gibanjima. Te države nisu pale u zamku straha od svjetske privrede i spremno su prihvatile izazove suvremene tehnološke revolucije. Upravo se na primjeru zemalja-članica EFTA može vidjeti kako je dvojbeni teza po kojoj su male privrede u bespućima svjetskog prostora osuđene na grubo preživljavanje. Sve pokazuje da ekonomska uspješnost neke zemlje ne ovisi o njenim prostornim dimenzijama. To se može dokazati komparativnom analizom privrednog rasta i ekonomskih uspjeha u makroveličinama u posljednjih dvadeset godina.

Ako usporedimo stope privrednog razvoja velikih država s razvijenom privredom i malih država također s razvijenom privredom, vidjet ćemo da u posljednjih dvadeset godina među njima nije bilo veće razlike. Štoviše, male su privrede imale nešto veću stopu privrednog rasta, i, njihova je zarada brže rasla.

Slično je potvrdila jedna studija Organizacije ujedinjenih naroda o privrednom razvoju zemalja u razvoju. Ona je kod zemalja u razvoju također pokazala da su male i otvorene privrede imale brži privredni rast i veće privredne uspjehe od većih država.

Do tog se zaključka može doći i na primjeru zemalja-članica EFTA. Prema World Development Reportu iz 1987. godine članice EFTA imale su brži rast GDP-a od velikih država Evrope i Sjedinjenih Država. To se vidi iz slijedeće tablice:

RAST GDP ZA RAZDOBLJE 1965 I 1985

- porast n puta

EFTA	1965.	1985.	n	Druge države	1965.	1985.	n
Austrija	9 470	66 050	6.9	Francuska	97 930	510 320	5.2
Švicarska	13 920	92 690	6.7	V. Britanija	99 530	454 300	4.6
Norveška	7 080	57 910	8.2	SAD	688 600	3 946 600	5.7
Finska	8 190	54 030	6.6	Italija	62 600	358 670	5.7
Švedska	21 670	100 250	4.6	Japan	90 970	1 327 900	14.7

Izračunato prema World Development Report, 1987, str. 207.

Ta su kretanja utjecala i na kretanje GDP per capita, pa je tako, na primjer, Norveška 1965. godine imala per capita dohodak manji od Velike Britanije, a dvadeset godina kasnije to više nije slučaj. Slično je kod Finske, Švedske, Švicarske. O tome govore ovi podaci:

GDP PER CAPITA 1965. i 1985.

Stanovništvo 1985. u milijunima

EFTA	St. m	1965.	1985.	Druge države	St. m	1965.	1985.
Austrija	7.6	1246	8690	Francuska	55.2	1774	9244
Švicarska	6.5	2141	14260	V. Britanija	56.5	1761	8040
Norveška	4.2	1685	13780	SAD	239.0	2881	16512
Finska	4.9	1671	11026	Italija	57.1	1096	6281
Švedska	8.4	2579	11934	Japan	120.8	753	10992
Island	-	-	-				

Izračunato prema World Development Report, 1987, str. 207. i 202.

Sukladno tome i stope privrednog rasta bile su nešto veće kod članica EFTA od drugih država u okruženju i izvan njega, što govori da su se nacionalne privrede članica EFTA lakše nosile s problemima što su izvirali iz poremećaja u svjetskoj privredi, naročito nakon naftne krize i globalnih poremećaja početkom osamdesetih godina. Tih je godina GDP u zemljama EFTA bio nešto veći od GDP članica Evropske zajednice (2,5 u odnosu prema 2,3) nezaposlenost manja, a inflacija nešto veća.³

Sve to govori da se ova integracija malih evropskih država izuzetno stabilno razvijala i da za tu stabilnost dobrim dijelom treba zahvaliti međusobnoj suradnji koja je kompenzirala nedostatke prostora.

Da ne bismo dobili pogrešne predodžbe o tome kako je međusobna trgovina presudna za privredne uspjehe članica Udruženja, treba odmah reći da je tome vjerojatno više pridonijela standardizacija i eliminacija različitih zapreka u trgovinskom prometu i ekonomskoj suradnji nego same robne transakcije.

GLAVNI TRGOVINSKI PARTNERI EFTA SISTEMA

— u postotku od ukupnog izvoza -

	1980.	1985.	1986.	1987.	1988.
Izvoz iz EFTA					
Evropska zajednica	53.0	53.2	53.7	55.2	56.8
EFTA	15.3	13.6	14.6	14.7	14.1
SEV	6.6	6.4	6.0	5.4	5.0
Jugoslavija	1.1	0.7	0.8	0.7	0.7
Uvoz u EFTA					
Evropska zajednica	53.7	58.2	61.2	61.2	60.3
EFTA	12.8	13.1	13.4	13.5	13.1
SEV	7.0	8.0	5.5	5.0	4.5
Jugoslavija	0.3	0.4	0.4	0.4	0.4

Izvor: OECD, Statistic of Foreign Trade, odgovarajuće godine.

³ »Economic Indicators«, EFTA Bulletin, br. 4, 1985, str. 23.

Formiranjem integracije nesumnjivo se međusobna razmjena intenzivirala ali, po svemu sudeći, to ipak nije bilo presudno. I dalje su za sve članice partneri izvan integracije značajniji za privrednu suradnju od, nazovimo ih tako, unutrašnjih integracijskih odnosa. To znači da su prilagodavanjima privrednog sistema globalnim promjenama i zahtjevima u neposrednom okruženju članice Udruženja uspjele naći pravu mjeru i zadovoljavajuće odgovore.

Kako se iz podataka vidi, u posljednoj dekadi za članice Udruženja najznačajnije je partnerstvo s Evropskom zajednicom, s kojom se obavlja više od pedeset posto vanjskotrgovinskog prometa. Razmjena s evropskim članicama Savjeta za uzajamnu ekonomsku pomoć je u padu, uvoz je prepolovljen, a izvoz je smanjen. Slično se dogodilo i s Jugoslavijom. Pozitivno je samo to što je smanjen debalans između izvoza i uvoza, pa su time nešto poboljšani platno-bilančni odnosi.

Iz robnih transakcija vidljivo je značenje ugovorne suradnje koju je Udruženje uspostavilo pred gotovo dvadeset godina s Evropskom zajednicom. Da tada nisu uspostavljeni odnosi trgovinske liberalizacije u razmjeni s tom integracijom, Udruženje bi se sukobljavalo s istim problemima s kojima se susreću takozvane treće zemlje. Bilo bi opterećeno zajedničkom carinskom politikom i drugim problemima koji proizlaze iz zajedničke monetarne politike, zajedničke agrarne politike i posebno politike investicija u kontekstu djelovanja Evropske investicione banke.

Pravovremenim reagiranjem praktično su sve ograde otpale, a sinhronizirano prihvaćanje pravila koje je u praksi uvodila Evropska zajednica, otvaralo je perspektive suradnji između članica Udruženja i Evropske zajednice. Stoga je točna ocjena da je već tada zapadnoevropski prostor postao zona slobodne trgovine za robe industrijskog porijekla.

Prihvaćajući promociju nacionalnih privrednih interesa u neposrednom okruženju, unutar istovjetnog privrednog svjetonazora i općekulturnog okruženja članice EFTA otvorile su se prema globalnim ekonomskim zbivanjima u Evropi. One nisu bježale iz Evrope, kako je to sve donedavno bio slučaj s jugoslavenskom privrednom politikom, čime su se praktično osposobile za suvereni ulaz u novi sistem koji se slikovito naziva Evropski ekonomski prostor.

U pripremama za nove oblike globalne evropske suradnje članice Udruženja odnedavno čine prve korake ka liberalizaciji kretanja kapitala. U tom su pravcu usmjerene aktivnosti radne grupe, rad eksperata ministarstva financija i centralnih banaka, koja procjenjuje da je slobodno kretanje kapitala »ugaoni kamen«
financijske integracije ne samo članica EFTA nego generalno i cijele zapadne Evrope.

Prve korake u tom pravcu učinila je Švicarska, koja od 1979. nema nikakvih ograničenja, a sada se za takvu politiku opredjeljuju i druge članice Udruženja, pa se time one ponovno sinhroniziraju sa sličnim gibanjima u Evropskoj zajednici. Ukidanje zapreka za slobodno kretanje kapitala jedno je od načela Rimskog ugovora. Realizacija toga načela tekla je međutim znatno sporije od drugih integracijskih procesa i tek je Bijela knjiga (temeljni dokument za restrukturira-

nje Evropske zajednice prema ekonomskoj i političkoj uniji, Milansko zasjedanje 1985) učinila značajne pomake. Sukladno Bijeloj knjizi Evropska zajednica je 1988. godine donijela odluku da od sredine 1990. u odnosima između osam članica Zajednice u potpunosti ukinu sva ograničenja koja su na putu transakcijama kapitala, dok je u Grčkoj, Irskoj, Portugalu i Španjolskoj ostavljena mogućnost da to učine nešto kasnije. Vjerojatno će se slično postupiti u pitanju odnosa sa trećim zemljama iz evropskog prostora, a zadržat će se samo neka ograničenja u pružanju finansijskih usluga.

Ta gibanja u sferi transfera kapitala unutar Evropske zajednice ubrzale su aktivnosti članica Udruženja. Spomenuta ekspertna grupa u izvještaju »Konzekvencije i problemi slobodnog kretanja kapitala u zemljama EFTA« razradila je cijelu shemu i aktivnosti pojedinih država-članica sukladne sa iznesenim preporukama.

Iako preporuke nemaju izvršnu snagu, sada nema nijedne članice EFTA koja nije s kraja 1988. prišla liberalizaciji s namjerom da se cijeli posao »pospremanja zapreka« izvede vrlo brzo. Tako je Finska već sredinom 1989. ukinula zapreke kretanju kapitala koje izviru iz aktivnosti različitih kompanija, a sredinom 1990. i zapreke takozvanim privatnim transakcijama. Slično je i s Austrijom, koja je početkom 1989. »oslobodila« kontrole kapitala što izlazi iz trgovine i osiguranja i ukinula je većinu zapreka iz sfere direktnih investicija. I Švedska ide u tom pravcu, pa čak se i mali Island to sprema učiniti sukladno Programu liberalizacije što ga je izradilo Nordijsko ekonomsko vijeće za razdoblje 1989—1992.

Također su u kontekstu generalnih razgovora o ekonomskoj suradnji EZ i EFTA potaknuta pitanja globalne liberalizacije (sukladno programu evropskog ekonomskog prostora) za kretanje kapitala po svim osnovama i očekuje se zaključivanje sporazuma o finansijskoj integraciji cijelog prostora Evrope.⁴

III

Tijesna povezanost članica EFTA i Evropske zajednice u izmijenjenim evropskim političkim prilikama, kad se svijet istočnog totalitarizma raspada, Njemačka ujedinjuje i Evropa postupno demilitarizira, širi ekonomska pitanja suradnje u evropskim prostorima i ona dobivaju dominantno značenje.

Uočljiva je pojava da se neke članice EFTA žele priključiti Evropskoj zajednici. U tom su pravcu zahtjevi Austrije i Norveške konkretni i Švedska nije daleko od toga. Međutim, i neke članice raspadajućeg »istočnog bloka« takve namjere ne kriju (Čehoslovačka, Mađarska), a i kod nas je snažan pokret prema evropskom sjedinjavanju.

Svi ti zahtjevi evropsku suradnju u sferi ekonomije sada iskazuju na nov način. Govori se o »Evropi kao zajedničkom domu«, revitaliziraju se ekonomski sadržaji Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji, kako na Kontinentu, tako i oko Sredozemlja, što je također u kontekstu »evropske ekonomske

⁴ E. Ems, »Liberalising capital movements in EFTA, A first step towards financial integration«, *EFTA Bulletin*, br. 3, 1989, str. 2. i dalje.

košare«, proširuju se sadržaji »Evropskog ekonomskog prostora« izvan početnih premisa (suradnja Evropske zajednice i Udruženja) na potencijalno nove članice. Kreira se Pentagonala i uspostavljaju pokrajinske suradnje, što se donedavno nije moglo ni zamisliti.

Dramatična su dakle pomicanja i očit je pritisak na Evropsku zajednicu, kao prodoran i dominirajući nukleusa, da se stavi u funkciju organizacije ekonomskog i općenito socijalnog suživota evropskih naroda. Zato se više ne postavlja pitanje hoće li ili ne članice Evropske zajednice ući u članstvo, nego može li Evropska zajednica primiti u članstvo sve one koji takvu najmeru iskazuju.

Po svemu sudeći, u skoroj budućnosti takvog dramatičnog proširivanja neće biti. Evropska zajednica sada je jako zaokupljena realizacijom »Bijele knjige« i »Jedinstvenog akta«, što je slikovito podvodi pod naziv »Evropa — 92« i formiranjem ekonomske i političke unije. Ako do proširivanja i dođe, onda će se prioritetno u njenom članstvu naći neke od članica Udruženja. Razloga je tome više, a zasigurno su najznačajniji dosadašnja ekonomska suradnja na principima zone slobodne trgovine, zatim već prilagođen ekonomsko-politički instrumentarij i općenito istovjetnost privrednog življenja.

To nam govori da će se u Evropi relativno brzo formirati koncentrični krugovi, pri čemu je prvi krug rezerviran za članice Evropskog udruženja, drugi krug za bivše socijalističke države Srednje Evrope, dok će treći krug zahvatiti, gledano s pozicija zapadne Evrope, zemlje evropske periferije.

Da su članice Evropskog udruženja u prvom krugu interesa Evropske zajednice dokazuju intenzivni razgovori između tih dviju integracija još iz početne ugovorne suradnje. Posljednji takav razgovor održan je 19. prosinca 1989. godine i na njemu su predstavnici tih dviju ekonomskih integracija ocijenili dosadašnje rezultate suradnje uspješnima i dogovorili se o novim sadržajima u međusobnim odnosima, koji su na tragu realizacije programa »evropskog ekonomskog prostora«.⁵

Ako je suditi prema zajedničkoj deklaraciji prihvaćenoj na tom sastanku, Luksemburški sporazum iz 1984. godine o međusobnim odnosima Evropske zajednice i Evropskog udruženja traži njihovu doradu i proširivanje na mnoga područja koja nisu bila obuhvaćena dogovorom. Bitan je stoga bio zaključak da se u prvoj polovici 1990. godine pokrenu formalni pregovori o dovršavanju procesa liberalizacije roba, usluga, kapitala i ljudi na temeljima primjenjivanim u Evropskoj zajednici i da se zajednički utvrde pitanja koja su tome na putu. Iz deklaracije je također vidljivo da se namjerava pojačati i proširiti suradnja u drugim područjima, u pravcu komunitarnih aktivnosti. Pritom se misli na obrazovanje, uvjete rada i socijalnog osiguranja, zatim na razne programe usavršavanja malih i srednjih poduzeća, te na turizam, sve u cilju smanjivanja ekonomskih i socijalnih dispariteta između ovih regiona.

⁵ Pojam EES — European Economic Space (evropski ekonomski prostor) upotrijebljen je prvi put u Luksemburškoj deklaraciji. Riječ je o zajedničkom sastanku na vrhu Evropske zajednice i Evropskog udruženja, održanom u travnju 1984, na kojem se raspravljalo o oblicima suradnje ovih dviju integracija, naročito u svjetlu posljedica do kojih je došlo prelaskom nekih članica Udruženja u Evropsku zajednicu. Usporedi: Joint Declaration, »Ministerial meeting between EFTA Countries and EC and its Member States«, *EFTA Bulletin*, br. 2, 1986, str. 6.

Takoder: M. Judge, »EFTA — EC relations two years after Luxemburg«, *EFTA Bulletin*, br. 2, 1986, str. 6.

I tako, dok Evropska zajednica s Udruženjem ozbiljno radi na utemeljenju »European Economic Space«, što zahvaća osamnaest zapadnoevropskih država, toga nema u odnosima između Evropskog udruženja i drugih srednjoevropskih država, niti su na pomolu aktivnosti koje bi dopuštale takvo zaključivanje.

Očito je da su za obje integracije ovog trenutka prioritetni unutrašnji problemi, prije svega pitanje prilagođavanja zahtjevima iz »Bijele knjige«, kad je riječ o Evropskoj zajednici, odnosno prilagođavanje nacionalnih ekonomskih politika i privrednih procesa stanju evropske ekonomije kakva će biti nakon 1992, na čemu ubrzano rade članice Udruženja. Ništa se dakle ne prepušta slučaju, pa je zato i Luksemburška deklaracija na neki način prethodnica onog što se sada događa i temelj za kreiranje »evropskog ekonomskog prostora«, na čemu se sada intenzivno radi.

Sastanak ministarskih vijeća obiju integracija, do kojeg je došlo u Luxemburgu 9. travnja 1984, prvi je takve vrste i takvo pregovaranje u odnosima Evropske zajednice i Udruženja dotad nije bilo prisutno. Do tada sukladno općim opredjeljenjima za odnose s trećim zemljama, Evropska zajednica zajednički je pregovarala samo s pojedinom državom, a rezultat tih pregovora obično je bio poseban ugovor o međusobnoj ekonomskoj suradnji. Na toj je osnovi Evropska zajednica sklopila različite ugovore s državama Sredozemlja (u kontekstu mediteranske politike), s drugim zemljama u svijetu (izuzetak su Lome konvencije), i nakon što su iz sastava Evropskog udruženja prešle u članstvo Evropske zajednice Velika Britanija i Danska, sa svakom je članicom Udruženja zaključen poseban ugovor.

Luksemburškom deklaracijom ta je praksa tiho izmijenjena. Nije se odstupilo od općeg načela, ali je postavljena zajednička platforma za cjelovit ugovor o slobodnoj trgovini između Zajednice i Udruženja, putem koje se želi osvariti najveći sistem »slobodne trgovine u svijetu«. Zato se može reći da je tom zajedničkom deklaracijom aktivnost članica EFTA duboko definirana i da su pregovaranja između Evropske zajednice i Udruženja postala evropska konstanta. Na takav nas zaključak navodi niz kasnijih susreta, kako na najvišem nivou, tako i različitih radnih tijela, zajedničkih komisija i radnih grupa čiji su napori usmjereni ka prilagođavanju cjelovitog ekonomskog instrumentarija za događaje koji slijede.

Nema potrebe rekonstruirati sve te sastanke i dogovore do kojih je dolazilo od Luksemburške deklaracije do danas. Dovoljno je samo spomenuti posljednji »sastanak na vrhu« održan 20. ožujka 1989. godine. Bio je to sastanak između Evropske komisije i Vijeća ministara Udruženja, koji su se u Bruxellesu dogovarali o aktivnostima što ih je potrebno učiniti prema »evropskom ekonomskom prostoru«. Iz deklaracije što je tim povodom objavljena, može se uočiti da se taj tip suradnje smatra prihvatljivim za sve evropske zemlje-susjede i da je on stoga vrlo važan za cijelu Evropu, a ne samo za države koje ulaze u takvu kooperaciju.⁶

S tim u vezi teško je ovog trenutka odgovoriti na pitanje nije li tu prikrivena namjera da se na nečem sličnom, iako vjerojatno u manjem opsegu, počne raditi

⁶ Briselsku deklaraciju vidi u *EFTA Bulletin*, br. 4/89 — 1/90, str. 5 i 6.

i s drugim državama koje su izvan spomenutih ekonomskih zajednica. Ako je ta pretpostavka točna, onda se ta namjera približava konceptualnim iskazima globalnih ekonomskih pregovaranja vezanih za aktivnosti Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji, pa možda možemo razmišljati o cjelovitom evropskom ekonomskom prostoru koji bi zahvatio i bivše socijalističke države.

Na takve pomisli upućuju aktivnosti u drugim svjetskim područjima, posebno one još u začetku oko formiranja Pacifičke ekonomske zajednice i dogadanja oko ugovora o slobodnoj trgovini između Sjedinjenih Američkih Država i Kanade, koji je odnedavno na snazi i čija se cjelovita primjena očekuje početkom narednog stoljeća.

U svakom slučaju trgovinske i druge transakcije između članica Udruženja i Evropske zajednice imaju presudnu važnost za razvoj njihovih nacionalnih privreda. Više od pedeset posto vanjskotrgovinskog prometa članice EFTA ostvaruju sa članicama Evropske zajednice. Tu su i druge veze, financijske, proizvodne, kulturne i općenito socijalne, koje su kroz stoljeća ove narode upućivale jedne na druge. Da tradicija u ekonomskim odnosima ima itekakve posljedice dokazuje činjenica da više od sedamdeset posto vanjskotrgovinskog prometa spomenutih osamnaest država zapadnoevropskog područja ostvaruje između sebe. U toj golemoj povezanosti uporište je svih oblika zajedništva i temelj integracije zapadnoevropskog područja.

Iako je u temeljnim naznakama tipa zone slobodne trgovine što ga u odnosima međusobno njeguju članice Udruženja, pogrešno bi bilo vjerovati da se suradnja odvija samo u tom području. Cijeli je niz drugih zajedničkih aktivnosti, među kojima su tri bitne. Najprije, riječ je o standardizaciji i nizu zajedničkih konvencija kojima se međusobno priznaju atesti što ih izdaju nacionalni organi, a to je posebno važno kod transfera tehnologije, sredstava za rad i gotovih proizvoda. Tu su i konvencije o kontroli proizvodnje određenih proizvoda namijenjenih tržištu EFTA i drugim tržištima. Takve su Konvencija o kontroli farmaceutskih proizvoda (1970), te bazični standardi za proizvode te industrije (1983), zatim Konvencija o kontroli i markiranju proizvoda od finih metala (1972), Zajednička shema o međusobnom priznavanju atesta i inspekcijskih kontrola u brodograđevnoj industriji (1971), industriji poljoprivrednih strojeva i traktora (1972) itd. Druga važnija zajednička aktivnost odnosi se na financijsko pomaganje portugalske privrede, koja je svojim angažiranjem u bivšim afričkim posjedima bila dovedena pred rasulo. Riječ je o Portugalskom fondu za privredni razvoj. Treća aktivnost odnosi se na program COMETT.

Taj se program realizira unutar Evropske zajednice, ali posebnim ugovorom od 19. prosinca 1989. godine u kontekstu »European Economic Space« proširen je na članice Udruženja, pa sada u njegovoj realizaciji sudjeluju osamnaest država.

Zadaća je tog programa da osposobljava male i srednje firme na prihvaćanje i primjenu moderne tehnologije, a istovremeno potiče suradnju kompanija i univerziteta. Za ovu godinu sredstva namijenjena tom programu iznose 200 milijuna ECU-a, čime se financiraju aktivnosti firma i univerziteta, pod uvjetom da najmanje dva subjekta sudjeluju u realizaciji prijedloških tema i da su posrijedi projekti koji se realiziraju unutar članica integracije. U pripremi je prihvaćanje programa COMETT II, koji će se baviti problemima ljudskih resursa u evropskim prostorima.

Od zajedničkih aktivnosti usmjerenih prema trećim zemljama, nema sumnje, najznačajniji je Fond za razvoj i rekonstrukciju portugalske industrije (poznatiji pod nazivom Portugalski fond EFTA). Taj je fond osnovan 6. studenoga 1975, a počeo je funkcionirati 1. veljače 1977, s osnovnim kapitalom od 100 milijuna dolara. Odnedavno EFTA ima sličan fond za Jugoslaviju s istom visinom upisanog kapitala.⁷

Sredstva Portugalskog fonda osigurale su slijedeće članice: Austrija 15,1 posto, Finska 10,2 posto, Island 1 posto, Norveška 12 posto, Portugal 6,1 posto, Švedska 30 posto i Švicarska 25,5 posto. Ove su kontribucije kasnije nešto izmijenjene pa je tako povećana participacija Austrije na 17,8 posto i Švicarske na gotovo 30 posto, čime je istovremeno smanjeno učešće nekih drugih članica. Kontribucije članice mogu opozvati nakon deset godina i prije dvadesetpet godina od početka operacija. Fondom upravlja Vijeće EFTA, zatim Upravni odbor i Izvršna komisija u Portugalu. Upravni odbor je sastavljen od predstavnika osnivača, dok su operativni poslovi povjereni Banco de Fomento Nacional, odnosno njenom Izvršnom direktoriju.

Sada se sredstva Fonda kreću u visini od 400 milijuna dolara, jer je početni kapital povećan prihodima od kamata, odricanjem osnivača od inicijalnih sredstava i drugih izvora. Po prirodi stvari krediti Fonda imaju dulji rok vraćanja, višegodišnje razdoblje mirovanja obveze vraćanja kredita (obično pet godina) i nerijetko služe kao mamac za prihvaćanje drugih kapitala. Fond se brine da njegovi plasmani idu u profitabilna područja, zbog čega se projektima koje Fond financira rado priključuju i drugi kreditori. Analiza plasmana kapitala pokazuje da je Fond plasirao svoje kredite u dvadesettri privredna područja, od rudarstva do grafičke industrije, i da je posebnu pažnju pokazivao prema malim firmama i firmama što su osiguravale novo zapošljavanje radništva. Takvih je bilo preko tristo projekata i dosadašnji rezultati su izuzetno pozitivni.

IV

Suradnju sa EFTA Jugoslavija temelji na Zajedničkoj deklaraciji iz Bergena, koja je prihvaćena 3. lipnja 1983. godine. Karakteristika je te deklaracije da ona zapravo preporuča članicama EFTA sklapanje bilateralnih ugovora u području trgovine, industrijske kooperacije, turizma, transporta i razmjena informacija o ekonomskoj situaciji i pravcima razvoja koje su značajne za međusobnu suradnju.⁸

Prihvaćanjem deklaracije Zajednički komitete EFTA-Jugoslavija koji je osnovan 1978. godine, postao je službeno tijelo ove deklaracije i dobio je zadaću da se sastaje jednom godišnje radi analize i promicanja ekonomske suradnje između članica EFTA i naše zemlje. Detaljniji uvid u tu deklaraciju pokazuje da je njeno najveće dostignuće što je preporučila članicama EFTA da jugoslavenskoj privredi priznaju status privrede u razvoju, po kojoj je osnovi uslijedila

⁷ J. Salguero, »EFTA Found for Portugal«, *EFTA Bulletin*, br. 2, 1984; X. Pintado, »The EFTA Fund for Portugal«, *EFTA Bulletin*, br. 2, 1989, str. 12—16.

⁸ »EFTA — Yugoslavia Joint Declaration«, *EFTA Bulletin*, br. 2, 1983, 7.

primjena određenih carinskih preferencijala za jugoslavenski izvoz na tržište EFTA, što izlazi iz Opće sheme preferencijala GATT-ovih sporazuma.

Ima i drugih važnih točaka u Zajedničkoj deklaraciji, kao što su promicanje jugoslavenskog izvoza, stimuliranje poslovnih kontakata, ukidanje tehničkih barijera, zajednička industrijska proizvodnja, slobodna prodaja licenca i uspostavljanje zajedničkih poduzeća, ali sve je to u sjeni prethodnog stava i u kontekstu podržavanja jugoslavenske privrede kao privrede koja je poistovjećena s privredama zemalja u razvoju.

To posebno ističemo jer nas je uporno jugoslavensko inzistiranje na statusu zemlje u razvoju, nema sumnje, izuzetno mnogo koštalo, pa su sitni probici što se iz tog statusa dobivaju na međunarodnoj trgovini i kod pozajmljivanja tuđih novaca u golemom nesrazmjeru sa štetama koje iz toga proizlaze.

U vrijeme kad je zaključena Bergenska deklaracija i nešto prije toga sklopljen ugovor »sui generis« s Evropskom zajednicom, umjesto da načinimo radikalni preokret u privrednom sistemu i doktrinarnom političkom svjetonazoru, te sukladno tome rasturimo sisteme totalnog špijuniranja pučanstva, što je izuzetno mnogo koštalo, uporno smo krpali neproduktivan sistem i stalno jačali njegovu obrambenu komponentu na štetu razvoja. Totalno su poremećeni svi odnosi, pa je, na primjer, zaboravljeno da je razvoj najbolja obrana, jer narod će uvijek braniti ono što mu čini dobro i prvom će prilikom rušiti ono što nije dobro. Zaboravljeno je također da je obrazovanje temelj svakog napretka i napose da je otvorenost malih privreda, poput naše, preduvjet uspješnog opstanka.

U drugačijem promišljanju jugoslavenske pozicije u svjetskom prostoru zasigurno bi se zbivao drugačiji proces i umjesto upornog plutanja po nerazvijenim područjima Afrike i Azije, Jugoslavija bi se snažnije artikulirala u Evropi, kao svome prirodnom staništu i svojim nepromjenjivim susjedima.

Da se kojim slučajem artikulirala jugoslavenska namjera za priključenje Evropskom udruženju prije dvadeset godina, umjesto što se to sada čini, bila bi naša privredna pozicija, uvjereni smo, znatno drugačija i zasigurno stabilna i ne bismo se sada bavili elementarnim pitanjima preživljavanja.

Sve promašaje vanjske politike Jugoslavije, posebno njene privredne politike, prešutno priznaje jugoslavensko Predsjedništvo u posebnoj izjavi, kojom nalaže izvršnim organima dodatne aktivnosti naše zemlje radi »približavanja integracijskim procesima u Evropi«. U izjavi se nigdje ne spominju nesvrstane zemlje, niti se artikulira takav pregovarački stav, ali iz načina kako je cijela izjava komponirana, vidljiva je predominantnost takva stava u pristupu, govori se o približavanju i sramežljivo spominje mogućnost pristupanja, odnosno institucionalnog povezivanja s onim integracijama koje »imaju naglašeno ekonomski karakter«. Također se spominje postupno prilaženje Evropskom vijeću i funkcionalno uključivanje u integracijske tokove Evropske zajednice.⁹

⁹ M. Pisar, »Jugoslavija i Evropa, Deklaracija Skupštine o daljnjem uključivanju Jugoslavije u integracione procese u Evropi«, *Međunarodna politika*, br. 956, 1990, 28 i dalje. Članak je eksplikacija Deklaracije i nekritički iskaz naših odnosa u prostoru Evrope; Predsjedništvo SFRJ — Suradnja s Evropom, *Večernji list*, 7. VII 1989; M. Galić, »Jugoslavija pred vratima OECD«, *Večernji list*, 27. I. 1990; I. Bešker, »Korak prema Evropi«, *Večernji list*, 10. IV 1990.

Do ovih stajališta Predsjedništvo je došlo na izazov javnosti. Kroz štampu, članke i druga sredstva informiranja, u zaključcima raznih stručnih časopisa izbačena je krilatica »hoćemo u Evropu« i pritisak je bio takav da se na njega nije moglo oglušiti.

Pokazalo se da je stručna javnost daleko bolje procijenila buduća zbivanja u Evropi, nego su to činile stručne službe Predsjedništva, uključujući i Ministarstvo vanjskih poslova sa cjelokupnim diplomatskim korom, koji za naše prilike nije tako malen. U stručnoj javnosti već je više godina isticala mišljenje da će se boljševički sistem u istočnoevropskim prostorima raspasti šapatom, a od 1985. godine upozoravala je na radikalne promjene do kojih će u Evropi doći nakon 1992. Zato je tražila pristupanje Organizaciji za ekonomsku suradnju i razvoj, podnošenje zahtjeva za pristupanje Evropskoj zajednici. Svjesna činjenice da to nije lako izvesti, iskazivala je namjeru za uključenje u članstvo u Evropskom udruženju, kao prijelaznom obliku novog evropskog zajedništva u kontekstu »evropskog ekonomskog prostora«.

Zahtjeve javnosti Predsjedništvo je mimoišlo polurješenjima, koja nudi i Deklaracija Skupštine Jugoslavije o daljnjem uključivanju Jugoslavije u integracijske procese u Evropi. Izjava Predsjedništva je iz srpnja 1989, dok je Deklaracija iz siječnja 1990. Novina je u deklaraciji prizivanje na jugoslavensko pripadništvo Evropi (tradicionalne veze, prijateljstva i suradnje) i donekle napuštanje opreznog stava prema članstvu u evropskim integracijama. Deklaracija iskazuje želju za pristupanje Jugoslavije Evropskoj zajednici, ali isto tako za pristupanje EFTA u punopravno članstvo. Na toj je liniji jugoslavenski prijedlog članicama EFTA za propisivanje sporazuma o zoni slobodne trgovine, što je primljeno s pažnjom, ali i s rezervama, jer se EFTA očito sada bavi drugim problemima i »nema vremena« za jugoslavenska traženja.

Kašnjenje u svemu konstanta je jugoslavenske politike i privrdnog sistema. Tamo gdje ne treba, tu smo brzi, gdje pak treba brzo djelovati, mi tada razmišljamo godinama. Svi sistemi u Evropi kojima tako naglo i odjednom želimo pristupiti imaju dugu povijest i bilo je dovoljno vremena za uspostavljanje suradnje na različitim osnovama i institucionalnim modelima. Tako, na primjer, osobno mi nikad nije bilo jasno zašto smo bježali od EFTA, kad je to integracija koja nikad nije imala političkih ambicija, niti se radi o integraciji u kojoj bi nas ne-daj-bože, neki veliki partner mogao »pokoriti«.

Sada kad se u Evropi zbivaju tako dramatične promjene, kad se ruše svjetonazori i dominirajući privredni modeli, kad ni teorija nije u stanju objasniti nove pojave, zvonimo na sva moguća vrata i nudimo se Zajednici, Udruženju, Organizaciji za ekonomsku suradnju, Evropskom vijeću, nudili bismo se vjerovatno i SEV-u da ova integracija nije pred raspadom.

Pritom, čini se, uopće se ne pitamo što nudimo, tko nas ovakve kakvi jesmo hoće primiti. Tko to još u Evropi ljudima na cesti gura pušćane cijevi u usta i ubija ljude zato što traže demokraciju, tko naoružava bradate horde i optužuje cijele narode za genocid.

Zato pitanje treba obrnuti i na tvrdnju ministra vanjskih poslova da smo sve pripremili za ulazak u Evropu, treba se upitati je li je to tako. Po svemu sudeći, nije. U svim podsistemima privrdnog sistema stvari u još uvijek onakve kakve su bile. Promjene do kojih je u nekim republikama došlo samo popravljaju dojam o nečemu što se na globalnom prostoru Jugoslavije u biti ne mijenja. Navodimo samo jedan primjer. Banke su pretvorene u dioničarska društva, međutim glavni dioničari tih banaka su tradicionalni gubitaši, oni su se ukrcali u upravne odbore i, što je posebno važno, kreditne odbore i sa relativno zdravim novcem pokrivaju nezdrave firme. A trebalo je biti obrnuto: da gubitaši i dubiozne firme uopće ne mogu pristupiti upravnim odborima, niti da im se povjeri funkcija i članstvo u kreditnom odboru, jer neuspjeh njihove firme je očiti dokaz da se radi o nesposobnim ljudima i nerealnim programima.

Ni na makroplanu u relacijama prema članicama EFTA stvari nisu bolje. Usprkos podržavanja izvoza na tržište ove integracije, razmjena jugoslavenske privrede sa njezinim članicama teško premašuje jedan posto ukupnog vanjskotrgovinskog prosjeka EFTA i posljednjih deset godina kreće se ispod pola posto (oko 0,35 posto) na strani izvoza, dok je jugoslavenski uvoz iz tog područja pao s 1,1 posto na 0,7 posto. Kod takvog kretanja saldo trgovinske bilance za Jugoslaviju je negativan. Kako se kretala trgovina posljednjih godina pokazuje slijedeća tablica:

RAZVOJ TRGOVINE JUGOSLAVIJA - EFTA
1972 - 1988.

milijuni američkih dolara

	1972.	1985.	1986.	1987.	1988.	1989.
YU Izvoz	170,3	433,7	511,1	648,0	773,5	629,8
YU Uvoz	280,0	766,7	1032,8	114,9	1148,6	759,4
Saldo	-109,7	-333,0	-521,7	-466,9	-375,1	-129,6

Izvor: EFTA Trade - 1987; Economic Affairs, Geneve 1988, Glasnik Privredne komore Jugoslavije za 1989.

Posljednjih mjeseci Jugoslavija očito pojačava »pritisak« na Udruženje, kojeg je cilj povećanje jugoslavenskog izvoza na ovo tržište, čime bi se smanjio ili u cjelosti sanirao trgovinski deficit, na jednoj strani, dok je na drugoj strani cilj tog »pritiska« jače institucionalno povezivanje. U tom se pravcu nudi zaključivanje posebnog trgovinskog ugovora tipa zone slobodne trgovine s jugoslavenske strane, što EFTA zasad ne prihvaća formulacijom »jugoslavenska privreda za to još nije zrela«. Umjesto posebnog ugovora ili asocijativnog članstva, na kojem principu je s tom integracijom surađivala Finska, osnovan je poseban fond za industrijski razvoj Jugoslavije.¹⁰

¹⁰ Za odluku o osnivanju EFTA fonda za industrijski razvoj Jugoslavije vidi *EFTA Bulletin*, 4/89—1/90, str. 3—4; Vidi također Izjavu s ministarskog sastanka EFTA od 14. lipnja 1989, *EFTA Bulletin*, br. 3, 1989, str. 18.

Ideja za osnivanje tog fonda potekla je od Švicarske, a konkretizirana je na ministarskom sastanku EFTA 11. i 12. prosinca 1989. u Ženevi. Sastankom su dominirale dvije teme. Jedna se odnosi na buduće odnose s Evropskom zajednicom i vezana je uz pregovaranja ovih dviju integracija o osnivanju »evropskog ekonomskog prostora«, dok je druga bila posvećena dramatičnim zbivanjima u istočnoevropskim zemljama, a rezultat je posebna izjava članica EFTA. U toj se izjavi pozdravljaju promjene koje vode političkom pluralizmu i demokratskim slobodama te podržava orijentacija ovih država prema tržištu, pa u kontekstu toga i suradnja s Evropskim udruženjem za slobodnu trgovinu.

Taj je ministarski sastanak podržao i ekonomske reforme i iskazao je namjeru da se suglasno Bergenskoj deklaraciji, produbi suradnja s Jugoslavijom, u kojem je cilju osnovan Razvojni fond EFTA za Jugoslaviju, čiji je osnovni kapital 100 milijuna dolara.

Jugoslavenski fond, kako se on slikovito može zvati, utemeljen je na istim principima na kojima posluje Portugalski fond. Njegova su sredstva namijenjena malim i srednjim poduzećima i očekuje se početak njegovih operacija 1. siječnja 1991. godine. Do tada bit će ratificiran statut u pralamentima sedam članica osnivača. Sedam iz razloga jer se u međuvremenu među osnivače uključio i Lichtenstein. Za plasmane kredita određena je tajnim glasanjem »Jugobanka«.

Oko ovoga Fonda u nas su već nastali nesporazumi. Kako to obično biva, sve se pokušava izmanipulirati i svagdje se država želi uvući. Tako se uvukla u konkubinatski odnos s »Jugobankom« želeći zadržati bitan utjecaj na politiku plasmana. To se daće zaključiti iz spora mogu li se sredstvima Fonda financirati i društvena ili samo privatna poduzeća, odnosno ulaze li u interesno područje Fonda i velike firme, koje po prirodi stvari teško mogu biti privatne. Isto je tako nastao spor oko visine kamatne stope. Prema prijedlogu »Jugobanke«, ona bi bila veća od dvadeset posto, što je nesrazmjerno visoka kamata, budući da se iz drugih izvora u inozemstvu kredit može dobiti uz znatno manju kamatu. Ima i drugih nesporazuma, što samo dokazuje da kod nas ništa ne ide kako valja.

Treba vjerovati da će se razvojem stvari u nas sve više dovoditi u normalnu kolotečinu. Suglasno tome i nesporazumi o načinu plasmana sredstava ovog fonda bit će izbrisani i on bi mogao od početka iduće godine imati značajnu funkciju u revitalizaciji privatnog poduzetništva u nas i afirmaciji privredno-reformskih inicijativa. Time bi se istovremeno proširivala posrednim putem jugoslavenska inicijativa za punopravnim članstvom u ovoj evropskoj integraciji.

V

Milansko zasjedanje Evropske zajednice »Bijelom knjigom« i »Jedinstvenim aktom«, čiji je sukus stvaranje ekonomske unije, a time i političke zajednice, nakon 1992. godine, mora se priznati, izazvalo je u evropskim prostorima veliku pomutnju i mnoga pitanja. Naročito je to odjeknulo među članicama EFTA i više je članica individualnim aktivnostima prema Evropskoj zajednici htjelo to predusresti. Tako je Austrija izašla sa formalnim prijedlogom za punopravnim članstvom u Evropskoj zajednici. Norveška je reaktivirala odluku koju 1972.

godine zbog odbijanja pučanstva na referendumu nije mogla realizirati. Švedske su se firme intenzivno počele pripremati za ono što treba doći, a čak su i neki švicarski kantoni iskazivali namjeru da uđu u tješnije odnose s ovom drugom ekonomskom integracijom.

U nas je, međutim, bio blaženi mir i ekonomska politika se vodila tako kao da se u Evropi ništa ne događa. Godine 1985. još se uvijek pišu panegirici sistemu socijalističkog samoupravljanja i partijskoj avangardi, i dalje se na različitim skupovima siju koncepcije revitalizacije socijalizma i obećava se narodu spasenje uz primjereno odricanje. Nije bolje stanje ni u socijalističkim državama na Istoku. U njihovoj se integraciji razrađuju zasade Kompleksnog programa i prave se usmjereni programi suradnje do kraja ovog stoljeća. Blaženi mir i idilično stanje, to što u privredi postoje neki problemi, to su marginalne pojave što će mudrim odlukama rukovodstva biti lako sanirane. Politička elita u tim državama nije mogla ni pomisliti da je lavina već krenula i da će biti temeljito pometena čim se pruži prva prilika.

Nasuprot tome, članice EFTA, kad su vidjele da se Evropska zajednica ne misli proširivati novim članicama, više su se okrenule vlastitom sistemu i počele su intenzivnije raditi na zajedničkoj platformi za odnose s Evropskom zajednicom. Za njih je bila povoljna okolnost što su od prije imale s tom integracijom ugovornu suradnju, pa je dotadašnje oblike trebalo samo proširivati i dopunjavati novim sadržajima.

Spominjani sporazum o izgradnji »Evropskog ekonomskog prostora« popunjava se parcijalnim sporazumima o različitim stvarima, bilo da je riječ o potpisivanju različitih konvencija ili se pak radi o provedbi novog historijskog dogovora, o međusobnom partnerstvu Evropske zajednice i Evropskog udruženja, na čemu se upravo radi.

Sve to govori da će Evropsko udruženje opstojati slijedećih godina i da će se vjerojatno jače institucionalizirati. Na to upućuje i veća koncentracija administrativnog osoblja u sekretarijatu, od čega se prije bježalo. Pojačana institucionalizacija odnosa između članica Udruženja ima svoje opravdanje u jačanju pregovaračke pozicije, posebno stoga što se od prihvaćanja Luksemburške deklaracije razgovori vode između dviju integracija, a ne kao prije između Evropske zajednice i svake države-članice Udruženja ponaosob. Kako stvari sada stoje, od 1. siječnja 1993. godine u odnosima između Evropske zajednice i Evropskog udruženja trebao bi stupiti na snagu novi ugovor o međusobnoj ekonomskoj suradnji. To znači da će od tada zapadna Evropa biti u zoni slobodne trgovine i bez formalnog prisajedinjenja država EFTA Evropskoj zajednici. To je onaj drugi krug kojeg smo uvodno spominjali, a njegova je zadaća da osigura slobodan protok roba, usluga, kapitala i radne snage na prostoru osamnaest država.

Produblјivanje suradnje s Evropskim udruženjem za naše prilike stoga ima svoje opravdanje. Na jednoj je strani to poželjno jer se radi o državama s izuzetno uspješnim razvojem, od kojih se može nešto naučiti, a s druge strane pristupanjem EFTA slijedit ćemo sudbinu zajedničkog djelovanja i posrednim putem doći do Evropske zajednice, kao poželjnog krajnjeg cilja.

Na kraju, tridesetogodišnja suradnja država-članica Evropskog udruženja za slobodnu trgovinu ima slijedeće točke:

1960 — Ratificirana je Štokholmska konvencija o osnivanju Evropskog udruženja za slobodnu trgovinu.

1961 — Finska zaključuje ugovor s EFTA o asocijativnom članstvu.
— Prvi sastanak Konzultativnog komiteta EFTA.

1963 — Prvi sastanak članova parlamenta članica EFTA.

1964 — EFTA je ustanovila Ekonomski komitet s prvom zadaćom da preispita financijsku politiku članica.

1964 — Završen je proces smanjivanja carina u trgovini između članica.

1967 — Velika Britanija, Danska i Norveška pokreću pitanje članstva u Evropskoj zajednici.

1970 — Island postaje punopravni član EFTA.

1972 — Danska, Norveška i Velika Britanija potpisale su ugovor o pristupanju Evropskoj zajednici.

— Zbog negativnog odgovora na referendumu, Norveška suspendira potpis na ugovoru o pristupanju Evropskoj zajednici.

— Evropska zajednica i članice Udruženja zaključuju ugovor o slobodnoj trgovini u razdoblju od pet godina.

1976 — Ustanovljen Fond za indistrijski razvoj Portugala.

1977 — Ukinute sve carine i druga ograničenja za trgovinu roba industrijskog porijekla u odnosima između Evropskog udruženja i Evropske zajednice.

1979 — Zaključen ugovor o slobodnoj trgovini između EFTA i Španjolske.

1983 — Prihvaćena je Bergenska deklaracija na ministarskom sastanku u Norveškoj, koja je temelj odnosa između EFTA i Jugoslavije.

1984 — Prihvaćena je Luksemburška deklaracija na prvom sastanku vijeća ministara EFTA i Evropske zajednice. Deklaracija poziva na uspostavljanje EES-evropskog ekonomskog prostora u odnosima EZ i Udruženja.

1986 — Finska postaje punopravni član EFTA.

— Portugal i Španjolska postaju članice Evropske zajednice.

— Ukinut ugovor o slobodnoj trgovini između Španjolske i EFTA.

1987 — Evropska zajednica i EFTA potpisuju dvije konvencije, o jedinstvenoj administrativnoj dokumentaciji za cirkulaciju roba i zajedničkoj tranzitnoj proceduri.

1988 — Evropska zajednica i EFTA potpisuju konvenciju u Tampereu o međusobnom priznavanju atestne dokumentacije.

— Evropska zajednica i EFTA potpisuju Lugansku konvenciju o jurisdikciji i priznavanju presuda u civilnim i komercijalnim pitanjima.

- 1989 — Predsjednik Komisije Evropske zajednice Jaques Delors iskazuje potrebu proširene i veće strukturalne suradnje s Evropskim udruženjem.
- Na sastanku Vijeća ministara EFTA u Oslu pozitivno je odgovoreno na inicijativu predsjednika Komisije Evropske zajednice.
 - Formirana je zajednička radna grupa na visokom nivou EFTA i EZ, čiji je zadatak izrada prijedloga o većoj suradnji između ovih integracija.
 - Ministarski sastanak EFTA i EZ dao je zeleno svjetlo za početak pregovora oko formiranja EES — evropskog ekonomskog prostora.
 - Vijeće ministara prihvatilo je osnivanje Fonda EFTA za industrijski razvoj Jugoslavije.

Vlatko Mileta

THIRTY YEARS OF THE EUROPEAN FREE TRADE ASSOCIATION

Summary

The author analyzes the European Free Trade Association, which is one of the European economic integrational organizations. He describes the genesis, aims, organizational structure, the interests of its members, as well as the Association's development and its activities. Membership in the Association has been very useful to small European states and has decisively influenced their economic development. The author discusses the relationship between the Association and Yugoslavia and thus also Yugoslav policy in the field of international economic cooperation.